

Mindaugas LANKAUSKAS

Teisės instituto Teisinės sistemos
tyrimų skyriaus tyrinėtojas
Gedimino pr. 39/Ankštoji g. 1,
LT-01109, Vilnius
Tel. 2101662,
el. p. mindaugas@teise.org

BALANSAVIMAS TARP TEISĖS Į PRIVATUMĄ IR SAVIRAIŠKOS LAISVĖS EUROPOS ŽMOGAUS TEISIŲ TEISMO JURISPRUDENCIJOJE

The absolute incognito existence is the privilege of Robinson¹

Boštjan M. Zupančič

Straipsnyje analizuojamas santykis tarp privatumo apsaugos ir saviraiškos laisvės Europos žmogaus teisių teismo jurisprudencijoje. Lietuvos teisės doktrinoje teisės į privatumą bei saviraiškos laisvės institutai buvo nagrinėti, tačiau pasigendama gilesnės jų sąveikos analizės Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos kontekste. Straipsnyje kompleksiskai analizuojamas šių teisinių vertybių tarpusavio balansas, aptariant Europos žmogaus teisių teismo praktiką ir jo suformuluotus precedentus. Apžvelgiama, kaip sprendžiami tiriamų institutų konfliktai konkrečiose bylose, taip pat argumentai, turintys reikšmės suteikiant prioritetą kuriam nors iš jų.

ĮVADAS

Žmogaus teisės ir laisvės sudaro vientisą sistemą, kurios elementai (t. y. konkrečios teisės bei laisvės) koegzistuoja papildydami ar apribodami vienas kitą. Sunku įsivaizduoti žmogaus teisę, egzistuojančią autonomiškai, atsietą nuo kitų teisių bei laisvių. Taigi akivaizdu, jog kurios nors teisės beatodairiškas įgyvendinimas gali sąlygoti kitos, ne mažiau svarbios žmogaus teisės ar laisvės, pažeidimą. Siekiant apginti asmenų teises, taip pat ginant svarbius visuomenės bei valstybės interesus (pvz., viešąją tvarką, nacionalinį saugumą ir kt.), tarp-

¹ Angl. „Absolutus inkognito yra Robinzono privilegija“.

tautiniuose bei nacionaliniuose teisės aktuose numatomos teisės ribojančios išlygos, kurios veikia kaip tam tikri „saugikliai“. Tokios išlygos pateisinamos, kadangi visuotinai pripažįstama, jog dauguma žmogaus teisių ir laisvių nėra absoliučios, todėl esant poreikiui bei tam tikroms sąlygoms gali būti ribojamos. Priklausomai nuo aplinkybių, ribojimo apimtis bei dydis gali skirtis, tačiau jis turi būti proporcingas ir neiškreipiantis vienos ar kitos teisinės vertybės esmės.

Preziumuotina, kad tiek teisė į privatumą, tiek ir saviraiškos laisvė yra vienodai svarbios teisinės vertybės, todėl, kilus konfliktui tarp jų, būtina surasti tinkamą pusiausvyrą. Nepagrįstai suteikiant kuriai nors iš jų prioritetą, gali kilti žalingų pasekmių kitai. Antai, nustačius vienodą privataus gyvenimo apsaugos standartą viešųjų ir privačiųjų asmenų atžvilgiu, būtų pažeistas teisėtas visuomenės interesas žinoti, o pernelyg sureikšminant visuomenės informavimo priemonių laisvę, privataus gyvenimo apsauga taptų fikcija. Sprendžiant klausimą, kuri teisė konkrečiu atveju svarbesnė, neužtenka vien sauso įstatymo raidės taikymo, tačiau būtina atsižvelgti ir į visas galinčias turėti reikšmės aplinkybes. Toliau šiame straipsnyje analizuojama, kaip Europos žmogaus teisių teismo (toliau – EŽTT arba Teismas) jurisprudencijoje atsispindi balansavimas tarp privatumo ir saviraiškos laisvės, kokiais argumentais Teismas remiasi suteikdamas pirmenybę kuriai nors iš jų, kokios aplinkybės laikytinos reikšmingomis. Pažymėtina, jog nėra kažkokios universalios formulės, kurią būtų galima pritaikyti visoms šių teisių kolizijoms spręsti, kiekvienu konkrečiu atveju svarbi juridinių prielaidų bei faktinių aplinkybių visuma. Atkreiptinas dėmesys, jog EŽTT jurisprudencija pasižymi dinamišku pobūdžiu ir kartais Teismas linkęs nukrypti nuo savo paties suformuluotų precedentų. Visgi galima išskirti tam tikras bendras tendencijas, kurios nekinta arba kinta nežymiai, tarkim Teismas liberaliau vertina politikų ar kitų viešųjų asmenų kritiką, ar net užgauliojimus, kai tuo tarpu privačių asmenų asmeninio gyvenimo apsaugos atžvilgiu laikomasi pakankamai griežtos pozicijos. Be abejo, ar bus konstatuotas privataus gyvenimo neliečiamybės pažeidimas, didžia dalimi priklauso ir nuo kišimosi į jį pobūdžio bei laipsnio.

Nors daugiausia dėmesio skiriama minėtų klausimų analizei Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos² (toliau – EŽTK arba Konvencija) kontekste, tuo neapsiribojama. Trumpai apžvelgiama privatumo doktrinos raida, aptariamas kai kurių aspektų traktavimas turtingą patirtį analizuojamoje srityje turinčiose Jungtinėse Amerikos Valstijose.

² Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija // Žin., 1995, Nr. 40-987.

TEISĖ Į PRIVATUMĄ Samprata ir istorinis kontekstas

Teisė į privatumą priskiriama prie asmeninių teisių ir susiformavo ji palyginti neseniai – tik XX amžiuje. Privatumo sąvoka etimologiškai kildinama iš lotyniško žodžio *privatus*, reiškiančio „atskiras, priklausantis sau pačiam (ne valstybei)“ ir vartojamo kaip *publicus*, *communis* antonimas³. Vienas iš trumpiausių ir tiksliausių šios teisės apibrėžimų pateikiamas Britų enciklopedijoje, kur teisė į privatumą (angl. *right of privacy*) apibrėžiama kaip asmens teisė būti apsaugotam nuo kišimosi į asmeninio pobūdžio dalykus⁴. Šiuo lakonišku apibrėžimu atskleidžiama minėtos teisės esmė, tačiau ji gali būti skirtingai (plačiau arba siauriau) interpretuojama atsižvelgiant į konkrečios valstybės teisinę tradiciją⁵.

Esminiu impulsu, paskatinusiu šiuolaikinės privatumo koncepcijos raidą, laikytinas 1890 m. paskelbtas Samuelio D. Warreno ir Louiso D. Brandeiso straipsnis „Teisė į privatumą“⁶. Nors šios teisės užuomazgų galima aptikti jau gerokai anksčiau, tačiau iki minėto straipsnio supratimas apie tai buvo gana miglotas, pavyzdžiui, JAV teismai asmens reputaciją laikė jo nuosavybe⁷. Tuo tarpu tame straipsnyje buvo suformuluota koncepcija, remiantis kuria teisė į privatumą suvokiama kaip savarankiška teisė. Pasak straipsnio autorių, teisė į privatumą turėtų būti suprantama „teisė būti paliktam vienam“ (angl. *right to*

³ Online Etymology Dictionary [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.etymonline.com/index.php?search=privacy&searchmode=none>

⁴ Pastebėtina, jog Britų enciklopedijoje vartojama sąvoka „*right of privacy*“, tuo tarpu užsienio teisinėje literatūroje labiau paplitusi truputį kitokia sąvoka – „*right to privacy*“, tačiau jų abiejų turinys yra vienodas.

Žr. Encyclopedia Britannica online [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.britannica.com/eb/article-9375928>

⁵ Pavyzdžiui, įdomu pastebėti, jog Prancūzijos teisė pakankamai griežtai reglamentavo privatumo apsaugą, tačiau Prancūzija buvo priversta šiek tiek sušvelninti savo teisinį reglamentavimą šioje srityje ir suteikti didesnę apsaugą saviraiškos laisvei po to, kai ši šalis inkorporavo EŽTK į savo teisinę sistemą.

Žr. Deringer F. Kathryn. Privacy and the Press: The Convergence of British and French Law in Accordance With the European Convention of Human Rights // Penn St. Int'l L. Rev. 2003–2004, p. 192.

⁶ Warren S. D., Brandeis L. D. The Right to Privacy // Harvard Law Review. Vol. IV. December 15, 1890, No. 5.

⁷ Žiobienė E. Privatumo doktrinos kaita Jungtinėse Amerikos Valstijose // Jurisprudencija, t. 32 (24), 2002, p. 34.

be let alone) arba, kitaip tariant, – teisė būti apsaugotam nuo nepageidautino privataus gyvenimo viešinimo, jeigu tam nėra teisėto visuomenės intereso. Tai gi autoriai atkreipė dėmesį į būtinybę apsaugoti privatų asmenį gyvenimą nuo nepagrįsto kišimosi, tačiau tuo pačiu pripažino, jog ši teisė nėra absoliuti ir gali būti ribojama viešojo intereso naudai. Dėl to jie pagrįstai nurodė, jog viešųjų ir privačių asmenų asmeninio gyvenimo apsaugos atžvilgiu turėtų būti taikomi skirtingi standartai. Taip pat buvo pažymėta, jog negalima viešinti asmeninio gyvenimo faktų remiantis vien tuo, jog jie yra teisingi, taip atskiriant asmens privatumo pažeidimą nuo šmeižto.

Straipsnis padarė didelę įtaką JAV teismų praktikai ir dėl to ši gan abstrakti ir nedaug ką tepasakanti „teisės būti paliktam vienam“ koncepcija vėliau buvo išplėtota. Anot JAV Aukščiausiojo Teismo pirmininko Warren E. Burgerio, teismai praplėtė privatumo koncepciją ir dabar ji apima tokias sritis, kaip santuoka, palikuonys, motinystė, vaiko auklėjimas ir lavinimas⁸. Kaip matyti, privatumo samprata JAV evoliucionavo nuo privačios asmens erdvės, į kurią niekam nevalia kištis, iki asmeninio pobūdžio santykių su kitais žmonėmis⁹.

Panašiai teisė į privatumą suprantama ir kontinentinės teisės sistemos erdvėje. Tiek EŽTT, tiek ir Europos valstybių nacionalinių teismų jurisprudencijoje bei įstatyminėje bazėje aptinkama tokių principų, kaip privatumo ribojimas viešojo intereso naudai, asmens sutikimo prieš atskleidžiant privačius faktus, būtinybė ir kt. Žinoma, tam tikrų niuansų traktavimas skiriasi, egzistuoja ir ryškesnių skirtumų (pavyzdžiui, JAV visuomenės informavimo priemonės naudojasi didesne veikimo laisve nei Europoje ir gali daugiau kištis į asmenų, ypač užimančių oficialias pareigas, privatų gyvenimą), tačiau pagrindai yra panašūs. Šiuo požiūriu išsiskiria Didžioji Britanija, kurios teisinis reglamentavimas privataus gyvenimo apsaugos atžvilgiu nepanašus nei į amerikietiškaį, nei į konti-

⁸ Ten pat, p. 35.

⁹ Pastebėtina, jog JAV teisėje pripažįstami 4 rūšių privatumo deliktai (angl. *torts*). Juos dar 1960 m. išskyrė W. L. Prosseris, anot kurio „privatumo teisė“ (angl. *law of privacy*) apima 4 skirtingų rūšių pasikėsinimus į 4 skirtingus ieškovo interesus, kurie yra susiję bendru pavadinimu, tačiau daugiau tarp jų praktiškai nieko bendro nėra, išskyrus tai, kad kiekvienas iš jų susijęs su įsikišimu į ieškovo teisę „būti paliktam vienam“. Prosseris šiuos deliktus apibrėžė taip:

- 1) ieškovo ramybės sutrikdymas arba įsikišimas į jo privačius reikalus;
- 2) „nepatogių“ privačių faktų apie ieškovą atskleidimas;
- 3) viešumas, kuris ieškovą visuomenės akivaizdoje parodo „blogoje šviesoje“;
- 4) atsakovo pasinaudojimas ieškovo vardu ar atvaizdu savo naudai.

Žr. Prosser W. L. *Privacy* // *California Law Review*. Vol. 48. August, 1960, No. 3, p. 389.

mentinės Europos modelius. Šioje šalyje teisė į privatumą iki šiol nėra pripažįstama savarankiška teise. Didžiosios Britanijos parlamentas nesiryžo priimti atskiro įstatymo, reguliuojančio privataus gyvenimo apsaugą, o teismai, vadovaudamiesi parlamento suvereniteto doktrina, teisės į privatumą nepripažino savarankiška teise. Ryšium su tuo ši teisė gali būti ginama tik pareiškiant ieškinius kitais pagrindais (pavyzdžiui, dėl konfidencialumo pareigos pažeidimo, neteisėto patekimo į privačią teritoriją ir t. t.). Paradoksaliai, tačiau šiuolaikinės privatumo koncepcijos pradininkai Warrenas ir Brandeisas savo garsiajame straipsnyje privatumo, kaip savarankiškos teisės, egzistavimą pagrindė įrodymais, išvestais iš Anglijos teismų sprendimų¹⁰.

Atkreiptinas dėmesys, jog įvairiuose šaltiniuose sąvokos „teisė į privatumą“ (angl. *right of privacy* arba *right to privacy*), „teisė į privataus gyvenimo gerbimą“ (angl. *right to respect for private life*) ar „teisė į privatų gyvenimą“ (angl. *right to private life*) dažnai vartojamos kaip sinonimai, todėl kyla šiokia tokia terminologijos painiava. Kai kurie autoriai teigia, kad privataus gyvenimo sąvoka aiškiai platesnė nei teisė į privatumą (šiuo atveju „teisė į privatumą“ turbūt suvokiama tik kaip „teisė būti paliktam ramybėje“) ir apima sferą, kurioje kiekvienas gali laisvai užsiimti savo asmenybės tobulinimu¹¹. Manytina, jog šis požiūris nėra visiškai teisingas, kadangi teisė į privatumą ir yra ne kas kita, kaip teisė gyventi privatų gyvenimą, kuris iš dalies apima ir santykių su kitais žmonėmis palaikymą.

Teisė į privataus gyvenimo gerbimą pagal Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvenciją

Teisė į privataus gyvenimo gerbimą gina Konvencijos 8 str., kurio tekstas skamba taip:

„1. Kiekvienas turi teisę į tai, kad būtų gerbiamas jo asmeninis ir jo šeimos gyvenimas, buto neliečiamybė ir susirašinėjimo slaptumas.

2. Valdžios pareigūnai neturi teisės kištis į naudojimąsi šia teise, išskyrus įstatymo numatytus atvejus ir kai tai būtina demokratinėje visuomenėje valsty-

¹⁰ Žr. Misthal, Marc P. *Reigning in the Papparazzi: The Human Rights Act, the European Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms, and the Rights of Privacy and Publicity in England // 10 International Legal Perspectives*. Vol. 10, 1998, No. 2, p. 291–292.

¹¹ Kilkelly U. *A guide to the implementation of Article 8 of the European Convention on Human Rights*. Human rights handbooks, No. 1, p. 11 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: http://www.coe.int/T/E/Human_rights/hrhb1.pdf

bės saugumo, viešosios tvarkos ar šalies ekonominės gerovės interesams, siekiant užkirsti kelią teisės pažeidimams ar nusikaltimams, taip pat gyventojų sveikatai ar dorovei arba kitų žmonių teisėms ir laisvėms apsaugoti.“

Akivaizdu, kad remdamiesi vien tik Konvencijos tekstu mes nesužinosime nei koks yra nagrinėjamos teisės turinys, nei kas laikytina privačiu (asmeniniu) gyvenimu apskritai. Kaip teisingai pastebi K. Čilinskas, teisė į asmens privataus gyvenimo gerbimą įvairiuose nacionaliniuose ir ypač tarptautiniuose teisės aktuose apibrėžiama gana abstrakčiai ir lakoniškai, paliekant jos turinį išplėtoti teismų praktikai¹². Todėl norint išsiaiškinti teisės į privatumą turinį, atsakymo reikia ieškoti EŽTT jurisprudencijoje.

Pabrėžtina, jog EŽTT nesiryžo pateikti išsamios privataus gyvenimo definicijos nurodydamas, kad tam nėra nei galimybės, nei būtinybės. Teismas pažymėjo, kad ši sąvoka būtų per daug susiaurinta apibrėžiant ją kaip „vidinę sritį“ (angl. *inner circle*), kurioje kiekvienas individas gali gyventi taip, kaip nori ir visiškai atsiribodamas nuo išorinio pasaulio. Todėl pagarba privaçiam gyvenimui taip pat tam tikru laipsniu apima ir individo teisę užmegzti ir plėtoti santykius su kitais individais¹³. Kaip matyti, privatumo apimties atžvilgiu EŽTT požiūris nedaug skiriasi nuo JAV teisminės praktikos suformuotos doktrinos. Tokia Teismo išvada pakankamai logiška, nes neįmanoma tarp privatačios bei viešosios sferų pastatyti sieną ir preciziškai tiksliai įvardyti, kas yra „privatu“, o kas „vieša“.

Negana to, pačia plačiausia prasme privatus gyvenimas apima ir šeimos gyvenimą, buto neliečiamybę bei susirašinėjimo slaptumą, nors Konvencijos kontekste šie privataus gyvenimo elementai pasižymi skirtingu turiniu. Paminėtina, jog Europos Tarybos Parlamentinė Asamblėja rezoliucijoje Nr. 428/1970 „Dėl masinės informacijos priemonių ir žmogaus teisių“ nurodė, kad teisė į privatumą apima žmogaus teisę gyventi asmeninį gyvenimą, į kurią turi būti kišamasi minimaliai. Ši teisė apima privatų, šeimos ir namų gyvenimą, asmens fizinę ir psichinę neliečiamybę, garbę ir reputaciją, teisę nebūti neteisingai pa-vaizduotam, asmeninių faktų slaptumą, draudimą be leidimo publikuoti asmenines nuotraukas, apsaugą nuo piktnaudžiavimo naudojantis privačių ryšių prie-

¹² Jočienė D., Čilinskas K. Žmogaus teisių apsaugos problemos tarptautinėje ir Lietuvos Respublikos teisėje. Vilnius, 2004, p. 57.

¹³ Niemietz v. Germany. Appl. No. 13710/88 (1992). Par. 29.

monėmis, draudimą skelbti gautą ar surinktą konfidencialią informaciją¹⁴. Darytina išvada, jog privatus gyvenimas gali būti suvokiamas tiek plačiai (kaip apimantis šeimos gyvenimą, buto neliečiamybę bei susirašinėjimo slaptumą), tiek ir siauriau, kaip minėtų institutų neapimantis. Tačiau svarbu pažymėti, kad net ir siaurai suprantama ši teisė negali egzistuoti vakuume, t. y. sunku įsivaizduoti privataus gyvenimo gerbimą, kai yra pažeidžiamas korespondencijos slaptumas ar buto neliečiamybė, kadangi toks pažeidimas automatiškai suponuoja ir asmens privatumo pažeidimą.

Atskirai paminėtina sąvoka „gerbimas“. Konvencijos 8 straipsnio kontekste ji turi specifinę reikšmę, susijusią su valstybių pozityviais išpareigojimais užtikrinant teisę į privatumą. *I v. The United Kingdom* byloje Teismas nurodė, kad sąvoka „pagarba“ nėra aiški, ypač kalbant apie pozityvius įpareigojimus, neatskiriamus nuo šios sąvokos. Teismas pabrėžė, kad, atsižvelgiant į skirtingą valstybių praktiką, šios sąvokos keliami reikalavimai skirtingose bylose gali reikšmingai skirtis, o valdžios institucijų diskrecijos teisė (angl. *margin of appreciation*) gali būti platesnė, nei kitose Konvencijos ginamose srityse. Sprendžiant, ar pozityvi pareiga veikti egzistuoja ar ne, reikia atsižvelgti į teisingą balansą (angl. *fair balance*) tarp bendro visuomenės intereso ir individo interesų¹⁵.

Teisėto privatumo ribojimo pagrindai

Kaip jau buvo minėta, teisė į privataus ir šeimos gyvenimo gerbimą, buto neliečiamybę ir susirašinėjimo slaptumą nėra absoliuti. Konvencijos 8 str. 2 dalyje nurodoma visa eilė išlygų, kada ši teisė gali būti ribojama. Atkreiptinas dėmesys, jog nurodytų pagrindų sąrašas yra baigtinis – t. y. jokiais kitais pagrindais teisė į privatumą negali būti varžoma. Šiuos pagrindus sąlyginai galima suskirstyti į formos (įstatyminis pagrindas) ir turinio (būtinumas demokratinėje visuomenėje bei teisėti tikslai) reikalavimus.

Įstatyminis pagrindas

Teisę į privatumą galima riboti tik tada, kai toks ribojimas yra numatytas įstatymu (angl. *in accordance with the law*). EŽTT ne sykį pabrėžė, kad atitin-

¹⁴ Resolution 428 (1970) containing a declaration on mass communication media and human rights. Parliamentary Assembly. Council of Europe [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://assembly.coe.int/main.asp?Link=/documents/adoptedtext/ta70/eres428.htm>

¹⁵ Žr. *I. v. The United Kingdom*. Appl. No. 25680/94 (2002), § 52.

kamos taisyklės turėtų būti nustatomos įstatymo lygiu, o ne taikomos administracine tvarka. Pavyzdžiui, slaptas telefono pokalbių klausymas¹⁶ ir pasiklausymo įrangos naudojimas¹⁷ buvo pripažinti kaip pažeidžiantys EŽTK 8 straipsnį, kadangi šie veiksmai buvo vykdomi remiantis kintančia administracine praktika bei teisiškai neįpareigojančiomis Vidaus reikalų ministerijos gairėmis, o jų vykdymo tvarka bei sąlygos nebuvo viešai prieinami. Pabrėžtina ir tai, jog vien formalus tokios galimybės įtvirtinimo įstatyme nepakanka. Procedūra turi būti pakankamai detalai reglamentuota, taip pat turi būti numatomos priemonės, padedančios efektyviai apsiginti nuo neteisėtų valdžios pareigūnų veiksmų. Taigi bet kokie teisės į privataus gyvenimo gerbimą suvaržymai turėtų būti detalai reglamentuoti įstatymais, kitaip jie bus laikomi pažeidžiančiais šią teisę.

Būtinumas demokratinėje visuomenėje

Tinkamo įstatyminio pagrindo egzistavimas automatiškai nesuteikia teisės savavališkai varžyti asmens teisę į privatumą. Toks teisės ribojimas turi būti būtinas demokratinėje visuomenėje. Savo sprendime *Olsson v. Sweden (No. 1)* byloje Teismas pabrėžė, kad „<...>sąvoka būtinybė reiškia tai, kad kišimasis turi atitikti primygtinį visuomeninį poreikį (angl. *pressing social need*) ir būti proporcingas siekiamam teisėtam tikslui<...>“¹⁸. Šis ribojimo pagrindas yra pakankamai abstraktus, todėl EŽTT turi gan didelę laisvę sprendžiamas, ar konkretus ribojimas buvo būtinas demokratinėje visuomenėje ar ne. Nereikėtų pamiršti ir to, kad kiekvienas teisėjas turi savą viziją, kas tai yra demokratinė visuomenė, todėl tikėtina, kad pasikeitus Teismo sudėčiai panašios situacijos atžvilgiu gali būti priimtas priešingas sprendimas. Šiame kontekste (ypač sprendžiant dėl primygtinio visuomeninio poreikio) gana svarbi ir valstybėms palikta diskrecija (angl. *margin of appreciation*) aiškinti Konvencijos nuostatas atsižvelgiant į konkrečios šalies specifiką.

Anot U.Kilkelly, Teismas aiškiai neapibrėžė demokratinės visuomenės, tačiau iš sprendimų atskirose bylose galima spręsti apie tam tikrus jos bruožus, tokius kaip tolerancija, platus akiratis, teisės viršenybė, taip pat proporcingas balansas tarp individo teisių ir viešojo intereso¹⁹. Pastaroji demokratinės visuo-

¹⁶ Žr. *Malone v. The United Kingdom*. App. No. 8691/79(1984).

¹⁷ Žr. *Khan v. The United Kingdom*. App. No. 35394/97(2000).

¹⁸ *Olsson v. Sweden (No.1)*. App.No. 10465/83(1988), § 67.

¹⁹ Kilkelly U. A guide to the implementation of Article 8 of the European Convention on Human Rights. Human rights handbooks, No. 1, p. 31 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: http://www.coe.int/T/E/Human_rights/hrhb1.pdf

menės ypatybė aktuali nagrinėjant individo teisės į privataus gyvenimo gerbimą ir visuomenės intereso žinoti, kaip saviraiškos laisvės vieno iš elementų, santykį. Norint rasti teisingą balansą tarp šių interesų, taikytinas proporcingumo principas. Šis principas taikomas vertinant įvairius veiksnius, tokius kaip individo teisės, kuri yra ginama nuo kišimosi, turinys, kišimosi laipsnis, juo siektinas tikslas, valstybės ginamas primygtinis visuomeninis poreikis ir pan.²⁰ Iš esmės proporcingas balansas suprantamas taip, kad atitinkamos teisės apribojimas turi būti tik toks, kiek tai yra būtina, o taikomos priemonės turi būti adekvačiomis siektinam tikslui. Net jeigu suvaržymas daromas teisėtu tikslu, tačiau pernelyg griežtomis priemonėmis, jis nebus laikomas proporcingu.

Akivaizdu, kad būtinumas demokratinėje visuomenėje yra vertinamojo pobūdžio kriterijus, todėl, iki bylai atsiduriant Europos žmogaus teisių teisme, sunku pasakyti, ar atitinkamas privatumo suvaržymas bus pripažintas būtinu ar ne. Sunkumą kelia ir tai, jog Teismas nesiryžo pateikti demokratinės visuomenės sąvokos, o pabandė ją apibrėžti tam tikrais požymiais. Kita vertus, toks sprendimas leidžia pačiam Teismui lanksčiau vertinti įvairias situacijas.

Teisėti tikslai

Be jau minėtų pagrindų, privatumo ribojimas turi būti pateisinamas remiantis vienu iš 8 str. 2 d. įvardytų teisėtų tikslų (angl. *legitimate aim*), būtent:

- valstybės saugumo;
- viešosios tvarkos;
- šalies ekonominės gerovės;
- priemonių užkirsti kelią teisės pažeidimams ar nusikaltimams;
- gyventojų sveikatos ar dorovės apsaugos;
- kitų žmonių teisių ir laisvių apsaugos.

Pastarasis tikslas yra esminis šio straipsnio kontekste, kadangi privatumas gali būti ribojamas atsižvelgiant į saviraiškos laisvę (kaip vieną iš „kitų žmonių laisvių“). Atsižvelgiant į tai, pirmi penki tikslai toliau straipsnyje detalčiau nebus nagrinėjami, kadangi tai ir nėra šio darbo tikslas. Tuo tarpu saviraiškos laisvė, kaip viena iš kitų žmonių laisvių, aptariama kitame skyrelyje.

Trumpai reziumuojant, teisė į privatumą saviraiškos laisvės atžvilgiu gali būti ribojama tik tada, kai toks ribojimas bei jo taikymo tvarka pakankamai detaliai nustatyta įstatymu, o ribojimo apimtis yra proporcinga siekiamam tikslui ir jis

²⁰ Ten pat, p. 32.

būtinai demokratinėje visuomenėje. Nesant bent vieno iš šių elementų, privatumo suvaržymas pažeis asmens teisę į privatumą netgi esant visiems kitiems pagrindams.

SAVIRAIŠKOS LAISVĖ

Saviraiškos laisvės turinys

Saviraiškos laisvė publicistinėje literatūroje paprastai vadinama „žodžio laisve“ (angl. *freedom of speech*), tačiau, anot L. Meškauskaitės, tarp šių teisių nederėtų dėti lygybės ženklą. Mat, nors žodžio laisvė ir yra vienas iš svarbiausių saviraiškos laisvės elementų, ji negali būti tapatinama su saviraiškos laisve. Pasak minėtos autorės, saviraiškos laisvė yra kur kas platesnė ir iš esmės apima visas žmogaus gyvenimo sritis (pvz., žmogus ją gali išreikšti netgi savo apranga)²¹.

Saviraiškos laisvė įtvirtinama Konvencijos 10 straipsnyje, kurio tekstas skamba taip:

„1. Kiekvienas turi teisę laisvai reikšti savo mintis ir įsitikinimus²². Tai teisė laisvai laikytis savo nuomonės, gauti bei skleisti informaciją ir idėjas, valdžios pareigūnų netrukdomam ir nepaisant valstybės sienų. Šis straipsnis neturi trukdyti valstybėms kelti reikalavimą licenzuoti radijo, televizijos ar kino įstaigas.

2. Naudojimasis šiomis laisvėmis, kadangi tai susiję su pareigomis bei atsakomybe, gali būti sąlygojamas tokių formalumų, sąlygų, apribojimų ar bausmių, kurias numato įstatymas ir kurios demokratinėje visuomenėje būtinos valstybės saugumo, teritorinio vientisumo ar viešosios tvarkos interesams, siekiant užkirsti kelią teisės pažeidimams ir nusikaltimams, žmonių sveikatai bei moralei, taip pat kitų asmenų orumui²³ ar teisėms apsaugoti, užkirsti kelią konfidencialios informacijos atskleidimui ar teisminės valdžios autoritetui ir nešališkumui garantuoti.“

²¹ Meškauskaitė L. Žiniasklaidos teisė. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004, p. 57.

²² Pirmas sakinytis gali būti verčiamas ir kaip „Kiekvienas turi teisę į saviraiškos laisvę“, kadangi angliškame Konvencijos teksto variante vartojama formuluotė „*Everyone has the right to freedom of expression*“. Žr. Convention for Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. Rome, 4.XI.1950 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/005.htm>

²³ Atkreipiame dėmesį, jog oficialaus Konvencijos teksto angliškame variante vartojama sąvoka „reputation“ į lietuvių kalbą buvo išversta kaip „orumas“. Abejotina, ar toks vertimas pakankamai tikslus, kadangi „orumas“ anglų kalba dažniausiai įvardijamas kaip „dignity“. Tuo tarpu žodžio „reputation“ artimiausi atitikmenys lietuvių kalboje yra „reputacija“, „garbė“, „pripažinimas“.

Žr. Armalytė O., Pažūsis L. English-Lithuanian Dictionary. Anglų-lietuvių kalbų teisės žodynas. Vilnius, 1998, p. 414.

Britų enciklopedijoje sąvoka „reputation“ apibrėžiama, kaip turinti tokias reikšmes – asmens bendra

Kaip matyti, saviraiškos laisvę sudaro keletas sąlyginai savarankiškų elementų. Tai teisės:

- laisvai laikytis savo nuomonės;
- laisvai gauti informaciją ir idėjas;
- laisvai skleisti informaciją ir idėjas.

Pirmasis iš išvardytų saviraiškos laisvės elementų pasižymi tam tikra specifika, nes negalima uždrausti ar trukdyti laisvai laikytis savo nuomonės, motyvuojant kuriuo nors iš Konvencijos 8 str. 2 d. nurodytų pagrindų. Iš asmens negalima reikalauti pateikti savo nuomonę vienu ar kitu klausimu arba ją pakeisti. Atsižvelgiant į tai, valstybės proteguojamas vienpusiškos informacijos teikimas gali būti didele ir nepriimtina kliūtimi, trukdančia laisvai laikytis savo nuomonės²⁴. Be to, esminis skirtumas, atribojantis laisvę netrukdomai laikytis savo nuomonės nuo kitų dviejų saviraiškos laisvės elementų yra tai, jog nuomonės atžvilgiu nėra taikomas tiesos kriterijus. *Lingens v. Austria* bylos sprendime Teismas pabrėžė, kad egzistuoja skirtumas tarp „faktų“ ir „nuomonių“ (angl. *value-judgments*) ir nurodė, kad tiesos kriterijus nuomonių atžvilgiu negali būti taikomas. Anot EŽTT, pareiškėjo Lingenso reakcija į Austrijos kanclerio politinį elgesį greičiausiai buvo tik nuomonė, todėl ji negali būti įrodinėjama, užtenka tik to, kad ji būtų pareiškiamą sąžiningai²⁵. Pasak D. Jočienės, Konvencijos 10 str. skiria „informaciją“ ir „idėjas“ ir nustato, kad 10 str. nėra skirtas vien patikrintiems, faktiniams duomenims. Anot jos šis straipsnis apima nuomonę, kritiką, netgi tam tikras spekuliacijas, todėl argumentas, kad 10 str. gina tik „teisingą“ (*true*) informaciją, nėra pagrįstas²⁶. Taigi niekas negali būti baudžiamas už nuomonę, netgi ir neatitinkančią faktų, jeigu ji buvo pareikšta sąžiningai.

Pažymėtina, jog tiek EŽTT jurisprudencijoje, tiek ir įvairių autorių darbuose kaip atskiras saviraiškos laisvės elementas nurodoma ir visuomenės infor-

padėtis visuomenėje arba bendrai matomos ar vertinamos charakteringos ypatybės (reputacija); kitų žmonių pripažįstami tam tikri asmeniui būdingi gebėjimai arba ypatybės; geras vardas.

Žr. Encyclopedia Britannica online [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.britannica.com/dictionary?book=Dictionary&va=reputation&query=reputation>

²⁴ Macovei M. A guide to the implementation of Article 10 of the European Convention on Human Rights. Human rights handbooks, No. 2, p. 8[interaktyvus]. Prieiga per internetą: http://www.coe.int/T/E/Human_rights/hrhb2.pdf

²⁵ *Lingens v. Austria*. App. No. 9815/82 (1986), § 46.

²⁶ Jočienė D. Europos žmogaus teisių konvencijos 10 straipsnio taikymo praktika. Vilniaus universitetas. Mokslo darbai TEISĖ. 2001, Nr. 39, p. 3.

mavimo priemonių laisvė²⁷ (angl. *freedom of press*), nors Konvencijos tekste ji konkrečiai neišskiriama. Straipsnyje daugiausia dėmesio ir skiriama teisės į privatumą bei atskiros saviraiškos laisvės rūšies – visuomenės informavimo priemonių laisvės santykio analizei, kadangi šiuolaikiniame pasaulyje, be valstybės, būtent spauda bei kitos žiniasklaidos rūšys turi didžiausią potencialą pažeisti asmens privataus gyvenimo neliečiamybę.

Saviraiškos laisvės teisėto ribojimo pagrindai

Akivaizdu, kad saviraiškos laisvė taip pat nėra absoliuti ir, remiantis Konvencijos 10 str. 2 d., gali būti sąlygojama formalumų, sąlygų, apribojimų ir bausmių, tačiau šios priemonės turi būti numatytos įstatymo ir būtinos demokratinėje visuomenėje. Kaip matyti, taikomi tokie patys apribojimų taikymo pagrindai kaip ir teisės į privatumą atžvilgiu. Tuo tarpu tikslai, remiantis kuriais galima teisėtai riboti šią laisvę, šiek tiek skiriasi. Saviraiškos laisvė gali būti teisėtai varžoma, jeigu tai būtina:

- valstybės saugumo, teritorinio vientisumo ar viešosios tvarkos interesams;
- siekiant užkirsti kelią teisės pažeidimams ir nusikaltimams;
- žmonių sveikatai bei moralei apsaugoti;
- kitų asmenų reputacijai²⁸ ar teisėms apsaugoti;
- siekiant užkirsti kelią konfidencialios informacijos atskleidimui;
- teisminės valdžios autoritetui ir nešališkumui garantuoti.

Kalbant apie saviraiškos ribojimo pagrindų taikymą, paminėtinas Teismo sprendimas *Handyside v. The United Kingdom* byloje. EŽTT nurodė, kad 10 straipsnio 2 dalies nuostatos yra taikomos ne tik „informacijai“ ar „idėjoms“, kurios yra palankios ar nėra įžeidžiančios ar nereikšmingos, bet ir tai informacijai, kuri yra šokiruojanti, erzinanti, trikdanti visuomenę ar atskirą jos dalį. Tai tarnauja pliuralizmo, tolerancijos bei plačių pažiūrų formavimui, be kurių nėra demokratinės visuomenės²⁹. Vadinasi, bet kokie valstybės nustatyti

²⁷ Pavyzdžiui, M. Macovei atskirai išskiria šią laisvę, nurodydama, kad Teismas savo praktikoje išplėtojo principus bei taisykles, suteikiančias visuomenės informavimo priemonėms specialų statusą naudojantis Konvencijos 10 straipsniu ginamomis laisvėmis.

Žr. Macovei M. A guide to the implementation of Article 10 of the European Convention on Human Rights. Human rights handbooks, No. 2, p. 11 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: http://www.coe.int/T/E/Human_rights/hrhb2.pdf

²⁸ Žr. paaiškinimą 23 išnašoje.

²⁹ Žr. *Handyside v. The United Kingdom*. App. No. 5493/72 (1976), § 48–49.

„formalumai“, „sąlygos“ ar „apribojimai“ privalo būti proporcingi siekiamam teisėtam tikslui³⁰.

Mums šiuo atveju svarbiausias yra tikslas, kuriuo siekiama apsaugoti kitų asmenų reputaciją ar teises, remiantis kuriuo saviraiškos laisvė gali būti ribojama siekiant apsaugoti asmenis nuo šmeižto ir privačių (nors ir atitinkančių tiesą) gyvenimo faktų viešinimo.

Pateikus informaciją apie asmenį, nepaisant to, ji teisinga ar ne, privataus gyvenimo neliečiamybė turi būti ginama. Tuo teisė į privatumą skiriasi nuo reputacijos apsaugos. Autoriaus nuomone, asmens reputacijai galima padaryti žalos paskleidus apie jį kompromituojančias ir tikrovės neatitinkančias žinias, kadangi reputacija turėtų atspindėti realius konkretaus asmens darbus, o ne įvaizdį, nelabai atitinkantį tikrovę. Kita vertus, kartais galimi ir tokie atvejai, kai atskleidžiant tiesą apie konkretaus asmens praeitį ne tik pažeidžiama teisė į privatumą, bet ir pakenkiama jo reputacijai. Tarkim, paviešinus faktą, kad asmuo praeityje vertėsi prostitucija, būtų pakenkta jo reputacijai, nes tokios informacijos paskelbimas automatiškai suponuoja neigiamas visuomenės nuostatas tokio asmens atžvilgiu, nepaisant visų kitų aplinkybių (pvz., asmuo prostitucija buvo priverstas verstis naudojant apgaulę ir smurtą). Be to, šiuo atveju galimai būtų pažeista ir „teisė būti užmirštam“, t. y. kai paviešinami seni asmens privataus gyvenimo faktai, kurie gali būti įdomūs tik iš smalsumo³¹.

PUSIAUSVYRA TARP PRIVATUMO IR SAVIRAIŠKOS LAISVĖS

Tinkamas balansas

Kaip jau buvo minėta, kitų asmenų teisių ir reputacijos gynimas yra laikomas teisėtu saviraiškos laisvės ribojimo pagrindu pagal Konvencijos 10 str. 2 dalį. Analogiškai, teisė į privataus gyvenimo gerbimą gali būti ribojama siekiu apsaugoti kitų žmonių teises ir laisves (vienas iš pagrindų, numatytų 8 str. 2 d.), tarp jų ir saviraiškos laisvę.

Pasak T. Mendelio, konfliktai tarp privatumo bei saviraiškos laisvės dažnai iškyla, kai nesusiję su valstybe asmenys (pvz., žiniasklaida arba knygų autoriai) paviešina privačius faktus. Anot šio autoriaus, teisiniai konfliktai tarp privatumo ir saviraiškos laisvės pakankamai retai yra grindžiami privatumo, kaip

³⁰ Jočienė D. Europos žmogaus teisių konvencijos 10 straipsnio taikymo praktika. Vilniaus universitetas. Mokslo darbai TEISĖ. 2001, Nr. 39, p. 2.

³¹ Žr. Meškauskaitė L. Žiniasklaidos teisė. Vilnius: Teisinės informacijos centras. 2004, p. 255.

žmogaus teisės, apsauga. Kur kas dažniau tokie konfliktai kyla atvirkštinėje situacijoje, t. y. ginčijant privatumą ginančio teisės akto ar teisimo sprendimo, kaip atitinkamo saviraiškos laisvės suvaržymo, priimtinumą³².

Iškilius konfliktui tarp teisės į privatumą ir saviraiškos laisvės, būtina surasti tarp jų teisingą balansą (angl. *fair balance*), niekam nesuteikiant nepagrįsto prioriteto, kad nebūtų iškreipiama kurios nors iš šių teisių esmė. EŽTT yra pabrėžęs, kad Konvencijos paskirtis yra nustatyti sąžiningiausią pusiausvyrą tarp pagarbos visuomenės pagrindiniams interesams ir fundamentalių individo teisių gynimo reikalavimų³³. Žinoma, toks interesų subalansavimas, kad visos pusės būtų patenkintos vargu ar yra įmanomas, tačiau to ir nėra siekiama. Konkrečiais atvejais tiesiog svarstomi argumentai vienos ir kitos teisės naudai, sprendžiama, kurie iš jų svaresni. Surasti pusiausvyrą įmanoma tik visapusiškai ištyrus bylos aplinkybes bei įvertinus argumentus tiek vienos, tiek kitos teisės naudai. Privataus gyvenimo neliečiamybei ar saviraiškos laisvei pirmenybė teikiama atsižvelgiant tiek į objektyvius kriterijus, tokius kaip asmens statusas (pvz., viešojo ar privataus asmens teisės yra ribojamos), įstatyminio atitinkamos teisės ribojimo pagrindas, tiek ir į vertinamuosius, tokius kaip visuomenės interesas žinoti, ribojimo proporcingumas ir atitikimas teisėtam tikslui, taip pat būtinumas demokratinėje visuomenėje.

Atkreiptinas dėmesys, jog kai kurie autoriai teigia, jog subalansuoti būtina ne du, o tris interesus. Pavyzdžiui, anot S. Haenggi, egzistuoja trys interesai, kuriuos būtina apsaugoti – teisė į privatumą, visuomenės informavimo priemonių teisė į saviraiškos laisvę ir visuomenės interesas žinoti informaciją³⁴. Šis klasifikavimas neturi esminės reikšmės, kadangi Konvencijos kontekste saviraiškos laisvė apima paskutinius du interesus. Vis dėlto, remiantis pateiktu skirstymu, galima teigti, kad pirmieji du interesai balansuojami atsižvelgiant į trečiąjį.

³² Mendel T. The Right of the Public to Know and Freedom of Entertainment: Information Seen From the Consumer's Angle. Paper for the Conference on Freedom of Expression and the Right to Privacy by Toby Mendel, Head of Law Programme. ARTICLE 19, 23 September 1999, Strasbourg, p. 2, 6.

³³ Žiobienė E. Lietuvos Respublikos Konstitucijoje įtvirtinta privataus gyvenimo apsauga: informacijos sklaidimo apie viešuosius ir privačius asmenis skirtumai // Jurisprudencija, t. 30 (22), 2002, p. 92.

³⁴ Haenggi S. Right to Privacy is Coming to the United Kingdom: Balancing the Individual's Right to Privacy from the Press and the Media's Right to Freedom of Expression // 21 Hous. J. Int'l L. (1998–1999), p. 564.

Teisės į privatumą ir saviraiškos laisvės kolizija

Viešieji asmenys ir teisėtas visuomenės interesas žinoti

Visuomenės informavimo priemonės, naudodamosi saviraiškos laisve, atlieka visuomenės informavimo funkciją ir tuo prisideda prie demokratinės jos plėtros. Žiniasklaida turi teisę skleisti informaciją apie įvairius valstybėje ar pasaulyje vykstančius procesus, o visuomenė – tą informaciją gauti. Teisėtas visuomenės interesas (kitai – viešasis interesas) – plati sąvoka, tačiau šiame straipsnyje gvildenamos tik to intereso sąsajos su teise į privatumą. Tuo požiūriu, visuomenė turi teisėtą interesą gauti informaciją apie viešųjų asmenų privatų gyvenimą, jeigu ta informacija turi visuomeninės reikšmės. Remiantis Europos Tarybos Parlamentinės Asamblėjos 1998 m. rezoliucija Nr. 1165 „Teisė į privatumą“, viešaisiais asmenimis (angl. *public figures*) laikomi tokie asmenys, kurie dirba valstybės tarnyboje ir/ar naudoja visuomeninius išteklius, o kalbant plačiau, visi tie, kurie atlieka svarbų vaidmenį viešajame gyvenime, t. y. politikoje, ekonomikoje, mene, socialinėje srityje, sporte ar kitokioje veikloje³⁵. Pastebėtina, jog gana dažnai valstybių institucijos naudojasi kitų žmonių teisių bei reputacijos gynimu siekdamos apsaugoti politikus ir valstybės tarnautojus nuo kritikos. Savo ruožtu Teismas daugelyje sprendimų nedviprasmiškai leido suprasti, kad saviraiškos (ypatingai visuomenės informavimo priemonių) laisvei tokiais atvejais turi būti užtikrinama pakankama apsauga.

Daugelio Europos valstybių teisėje egzistuoja principas, jog viešieji asmenys naudojasi siauresnės apimties privatumo apsauga, lyginant su privačiais. Kartu reikėtų pažymėti, jog šiuo atveju turimi omenyje viešieji asmenys siaurąja prasme, t. y. politikai bei kiti oficialias pareigas atliekantys asmenys. Vien tik tai, kad asmuo yra viešas, t. y. gerai žinomas visuomenėje, automatiškai nesuponuoja to, kad jo teisė į privatumą yra siauresnės apimties.

EŽTT jurisprudencijoje taip pat galima rasti čia minėtos taisyklės patvirtinimą. Paminėtinas Teismo sprendimas garsiojoje *Lingens v. Austria* byloje³⁶, kur buvo sprendžiamas konfliktas tarp visuomenės informavimo priemonių laisvės ir viešojo asmens reputacijos. Šioje byloje EŽTT suformavo keletą ypač reikšmingų principų, kuriuos vėliau patvirtino vėlesniuose sprendimuose. Tie-

³⁵ Parliamentary Assembly. Resolution 1165 (1998). Right to privacy [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://assembly.coe.int/Documents/AdoptedText/TA98/eres1165.htm>

³⁶ *Lingens v. Austria*. App. No. 9815/82 (1986).

sa, buvo nagrinėjamas reputacijos gynimo, o ne privačių gyvenimo faktų viešimo klausimas, tačiau bendras principas, kad viešieji asmenys naudojami siauresnės apimties apsauga, abiem atvejais yra toks pat. Austrų žurnalistas Lingenso buvo nubaustas bauda, kadangi spaudoje viešai kritikavo Austrijos federalinį kanclerį Bruno Kreisky, jo politinę veiklą ir elgesį apibūdindamas „amoraliu“, „neoriu“ bei „iš pagrindų oportunistiniu“, tačiau nesugebėjo įrodyti, kad šie teiginiai atitinka tiesą. Teismas pareiškė, kad Konvencijos 10 str. 1 d. įtvirtinta saviraiškos laisvė yra viena iš esminių demokratinės visuomenės pamatų ir jos progreso bei kiekvieno individo savęs realizavimo sąlygų. Be to, anot Teismo, politinių debatų laisvė laikytina demokratinės visuomenės šerdimi, o priimtinos kritikos ribos politiko atžvilgiu yra platesnės nei privataus asmens atžvilgiu³⁷. Žinoma, politikų reputacija taip pat yra ginama, tačiau tokiais atvejais reikia įvertinti ir atviros diskusijos politiniais klausimais svarbą. Beje, buvo pažymėta ir tai, kad nors bauda pati savaime neužkirto kelio išreikšti nuomonę, ją galima vertinti kaip cenzūros rūšį, nes tokiomis priemonėmis gali būti atimama drąsa išreikšti kritiką ateityje³⁸. Tiesa, svarbu atkreipti dėmesį į tai, jog vyriausybei, kuri nurodė galimą konfliktą tarp Konvencijos 10-ojo ir 8-ojo straipsnių, Teismas atsakė, kad Lingenso kritika buvo nukreipta prieš Bruno Kreisky viešus pareiškimus ir jo, kaip politiko, elgesį, todėl šiuo konkrečiu atveju nereikia „skaityti 10-ojo straipsnio 8-ojo straipsnio šviesoje“³⁹. Remiantis šiuo Teismo teiginiu, galima patvirtinti anksčiau padarytą išvadą, jog reputacijos apsauga pagal Konvencijos 10 straipsnį nėra tapati asmens privataus gyvenimo apsaugai ir taip pat apima apsaugą nuo šmeižto bei viešų įžeidinėjimų.

Visuomenės informavimo priemonių laisvės svarba ir jos įgyvendinimo ribos

Teismas ne sykį pabrėžė, kad žurnalistinė laisvė apima ir tam tikrą perdėjimo ar netgi provokacijos laipsnį⁴⁰. Negana to, atskirais atvejais yra leistinas netgi įžeidžiančių žodžių viešųjų asmenų atžvilgiu vartojimas, ypač jeigu yra

³⁷ Ten pat, § 41–42.

³⁸ Ten pat, § 44.

³⁹ Berger V. Europos žmogaus teisių teismo jurisprudencija. Vilnius: Pradai, 1997, p. 479.

⁴⁰ P vz. žr. Dalban v. Romania. App. No. 28114/95 (1999), § 49.

⁴¹ Oberschlick v. Austria (No. 2). App. No. 20834/92 (1997).

atsakoma į provokaciją. Pavyzdžiui, *Oberschlick v. Austria (No. 2)* byloje⁴¹ Austrijos Laisvės partijos lyderis Jorgas Haideris žurnalisto buvo įvardytas „idiotu“, atsakant į pirmojo pareiškimą, kad antrajame pasauliniame kare vokiečių kareiviai kovojo už taiką ir laisvę. Teismas nustatė, kad Haiderio kalba buvo provokacinio pobūdžio, todėl žodis „idiotas“ šiame kontekste nėra neproporcingas atsižvelgiant į pasipiktinimą, kurį sukėlė ta kalba⁴². Ši taisyklė buvo patvirtinta *De Haes and Gijssels v. Belgium* bylos sprendime⁴³. Teismas nustatė Konvencijos 10 straipsnio pažeidimą dviejų žurnalistų atžvilgiu, kurie buvo nuteisti už keleto apeliacinio teismo teisėjų apšmeižimą. Teismas pabrėžė, kad: „[...]žurnalistų laisvė reikšti savo nuomonę įtraukia ir galimą tam tikro laipsnio faktų perdėjimą (padidinimą) ar provokaciją [...]“. Šios bylos pranešime Komisija pabrėžė, jog „[...] bendri interesai visuomenės debatuose, kurie turi rimtus tikslus, atsveria teisėtą tikslą ginti kitų asmenų reputaciją, nepaisant netgi to, kad šie debatai įtraukia įžeidžiančios ar grasinančios kalbos vartojimą [...]“⁴⁴. Teismas savo sprendimu suformulavo tris kriterijus, kuriais turi remtis spauda: ji privalo gerbti ir skelbti tiesą, nieko neižeisti ir gerbti kiekvieno individo teisę į privataus gyvenimo apsaugą. Buvo konstatuota, kad visuomenė turi teisę dalyvauti diskusijose bei debatuose jai aktualiais klausimais⁴⁵. Be to, teismas konstatavo, jog žurnalistų teisė reikšti savo nuomonę apima ir tam tikrą faktų hiperbolizavimą, jeigu tai nepažeidžia Konvencijos 10 str. 2 dalyje nustatytų šios teisės įgyvendinimo ribų⁴⁶. Dar viena čia paminėtina byla – *Thorgeir Thorgeirson v. Iceland*⁴⁷. Islandų žurnalistas aprašė policijos brutalumo atvejus, panaudodamas aštrius epitetus nekonkrečių pareigūnų atžvilgiu. Išnagrinėjęs bylą, teismas pripažino, kad žurnalistui skirta nuobauda pažeidė jo teises reikšti nuomonę, nors ir pažymėjo, kad kiekvienas asmuo, netgi policijos pareigūnas, nepraranda teisės į privatumą, taigi žurnalistas, informuodamas visuomenę jai ak-

⁴² Ten pat, § 31–34.

⁴³ *De Haes and Gijssels v. Belgium*. App. No. 19983/92 (1997).

⁴⁴ Jočienė D. Europos žmogaus teisių konvencijos 10 straipsnio taikymo praktika. Vilniaus universitetas. Mokslo darbai TEISĖ. 2001, Nr. 39, p. 5.

⁴⁵ Martinonienė E. Kriminalinės žurnalistikos teisinio reglamentavimo principai ir praktika užsienyje. Vilnius, 2002 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.leidykla.vu.lt/inetleid/inf-mok/23/str4.html>

⁴⁶ Žiobienė E. Lietuvos Respublikos Konstitucijoje įtvirtinta privataus gyvenimo apsauga: informacijos sklaidimo apie viešuosius ir privačius asmenis skirtumai // Jurisprudencija, t. 30 (22), 2002, p. 95.

⁴⁷ *Thorgeir Thorgeirson v. Iceland*. App. No. 13778/88 (1992).

tualiais klausimais, privalo atsižvelgti į nustatytas ribas⁴⁸. Kaip matyti, EŽTT, atsižvelgdamas į svarbų laisvos žiniasklaidos vaidmenį informuoti visuomenę ir taip prisidėti prie demokratinės visuomenės raidos, yra linkęs ginti visuomenės informavimo priemonių laisvę netgi tais atvejais, kai reiškiami ganėtinai aštri kritika ar paviešinami pakankamai asmeniškai faktai. Tiesa, tokia apsauga suteikiama tik tais atvejais, kai kalbama apie viešuosius asmenis (siaurąja prasme) ir pateikiama informacija, turinti visuomeninės svarbos. Pastebėtina, jog ne visi teisėjai pritaria tokiai pakankamai liberaliai teismo pozicijai, Yra manančių, jog Teismas turėtų labiau ginti asmenų teisę į privataus gyvenimo gerbimą. Tai rodo toliau straipsnyje pateikiamos atskirosios nuomonės.

Teisės į privataus gyvenimo gerbimą apsauga

Iš to, kas pasakyta, gali susidaryti įspūdis, kad visuomenės informavimo priemonės turi didelę veikimo laisvę, kai teikiama su viešaisiais asmenimis susijusi informacija. Vis dėlto ne visais atvejais Teismas teikia prioritetą saviraiškos laisvei, o ir teisėtas visuomenės interesus žinoti nėra beribis. Vienas ryškesnių pavyzdžių yra *Tammer v. Estonia* byla⁴⁹. Šioje byloje žurnalistas Tammeris Estijos teismų buvo pripažintas kaltu, kad įžeidė Vilją Laanaru,⁵⁰ ir jam buvo paskirta bauda. Žurnalistas kreipėsi į EŽTT su skundu dėl Konvencijos 10 straipsnio pažeidimo. Teismas tokio pažeidimo neįžvelgė. Jis nurodė, kad kišimasis į pilietės Laanaru privatų gyvenimą, jos atžvilgiu viešai pareiškus įžeidžiančias pastabas, nepateisinamas. Tai buvo argumentuota tuo, kad pastaroji 1995 m. paliko vyriausybę (Tammerio pastabos Laanaru atžvilgiu buvo pareikštos 1996 m. balandį) ir nors vis dar reikėsi politinės partijos veikloje, tačiau kišimosi į jos privatų gyvenimą negalima pateisinti visuomenine svarba ar viešuoju interesu. Įdomu pažymėti, jog dar anksčiau minėtoje *Oberschlick (No. 2)* byloje vienas iš teisėjų savo atskirojoje nuomonėje pareiškė nesutinkąs su daugumos

⁴⁸ Martinonienė E. Kriminalinės žurnalistikos teisinio reglamentavimo principai ir praktika užsienyje. Vilnius, 2002[interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.leidykla.vu.lt/inetleid/inf-mok/23/str4.html>

⁴⁹ *Tammer v. Estonia*. App. No. 41205/98 (2001).

⁵⁰ Tammeris interviu metu pilietę Laanaru apibūdino kaip *abielulõhkuja* ir *rongaema*, tai išvertus iš estų kalbos apytiksliai reikštų „asmuo, sužlugdęs kito asmens santuoką“ ir „netinkama ir nerūpestinga motina, palikusi savo vaiką“.

Žr. *Tammer v. Estonia*. App. No. 41205/98 (2001), § 1.

sprendimu. Jo požiūriu, Teismo išdėstyti argumentai tinkami vertinant nuomones, o įžaidimas negali būti laikytinas nuomone. Be to, pasak šio teisėjo, Konvencijos 10 str. tikslas – sudaryti sąlygas keistis idėjomis, o ne ginti primityvią, tiesmuką žurnalistiką, kuri neturi intencijų pateikti svarius argumentus keičiantis idėjomis, o naudojami provokacijomis bei nepelnytais įžaidimais norėdama pritraukti potencialius skaitytojus⁵¹. Vis dėlto su šia nuomone galima sutikti tik iš dalis, nes teisėjas Matcheris nedaro skirtumo tarp viešojo intereso, kurio buvimu gali būti pateisinama ir aštresnė leksika, ir komercinio, kurio atžvilgiu taikomi griežtesni reikalavimai. Paminėtina, jog komercinės saviraiškos (angl. *commercial expression*) ir individo teisės į privatumą konflikto atveju prioritetas turėtų būti teikiamas pastarajam, kadangi nors komercinė saviraiška ir ginama Konvencijos 10 straipsniu, jos atžvilgiu taikomi kitokie kontrolės standartai nei kitoms saviraiškos rūšims⁵².

Iš pastarojo meto „žiniasklaidos“ bylų viena svarbiausių laikytina *Von Hannover v. Germany*⁵³. Šioje byloje teismas nubrėžė pakankamai aiškia ribą tarp teisės į privatumą ir saviraiškos laisvės. Atsižvelgiant į tai, trumpai aptartinas šios bylos turinys. Pareiškėja šioje byloje buvo Monako princesė Caroline, kurios asmeniniu gyvenimu pernelyg domėjosi bulvarinė spauda. Bulvariniai laikraščiai publikavo nuotraukas, kuriose buvo užfiksuotos įvairios princesės kasdienio gyvenimo akimirkos (pvz., princesė, vakarieniaujant su draugu, apsipirkinėjant, jodinėjant, plaukiojant valtimi su savo vaikais, slidinėjant atostogų metu ir t. t.). Nors daugelis nuotraukų buvo padarytos Prancūzijoje, kur princesė praleisdavo daugiausia laiko, publikuojamos jos buvo Vokietijoje, kurios įstatymai privataus gyvenimo apsaugos atžvilgiu buvo liberalesni. Caroline kreipėsi į Vokietijos teismus siekdama uždrausti publikuoti nuotraukas, tačiau jos reikalavimai patenkinti tik iš dalies. Buvo uždrausta publikuoti jos vaikų nuotraukas, kadangi jos buvo padarytos „izoliuotoje vietoje“ (angl. *secluded place*), tačiau viešose vietose fotografuotų nuotraukų publikavimas uždraustas nebuvo. Buvo pažymėta, kad princesė yra „[...] žymus šiuolaikinės visuomenės as-

⁵¹ *Oberschlick v. Austria* (No. 2). App. No. 20834/92 (1997). Dissenting opinion of judge Matcher joined by judge Thor Vilhjalmsson.

⁵² Žr. Macovei M. A guide to the implementation of Article 10 of the European Convention on Human Rights. Human rights handbooks, No. 2, p. 28 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: http://www.coe.int/T/E/Human_rights/hrhb2.pdf

⁵³ *Von Hannover v. Germany*. App. No. 59320/00 (2004).

muo „*par excellence*“⁵⁴ ir jos teisė į privatų gyvenimą baigiasi ties lauko durimis [...]“⁵⁵, t. y. visuomenė turi teisėtą interesą žinoti, kaip ji elgiasi viešose vietose.

Išnagrinėjus bylą buvo vienbalsiai nustatytas Konvencijos 8 str. pažeidimas. EŽTT dar sykių patvirtino savo ankstesnę poziciją, jog į privataus gyvenimo sferą patenka ir asmens bendravimo su kitais asmenimis sritis. Be to, buvo pabrėžta, jog Konvencijos 8 str. užtikrina ne tik asmenų apsaugą nuo betarpiško valstybės kišimosi, bet ir apima tam tikrus pozityvius valstybės išipareigojimus, kurie „[...] gali apimti privataus gyvenimo apsaugai skirtas priemones, netgi ir individų tarpusavio santykių srityje [...]“⁵⁶. Teismas pažymėjo, kad nors vertinant šiuos išipareigojimus būtina balansuoti tarp privatumo ir saviraiškos laisvės, nuotraukų publikavimas nebuvo niekaip susijęs su viešu diskursu (angl. *public debate*), o buvo greičiau visuomenės smalsumo tenkinimas. Kaip teisingai nurodė pati princesė Caroline, jos atveju bulvarinė spauda nevykdė savo esminės funkcijos demokratinėje visuomenėje – informuoti bei formuoti viešąją nuomonę, tačiau siekė patenkinti savo skaitytojų vojeristinius polinkius ir gauti iš to finansinės naudos⁵⁷.

Žinant galutinį EŽTT šios bylos sprendimą, aiškiai matyti, kad Teismas atkreipė dėmesį į skirtumus tarp viešojo intereso ir visuomenės smalsumo bei teisės informuoti apie visuomeninės svarbos dalykus ir informacijos, kuria siekiama gauti finansinės naudos. Nors įžymybių privataus gyvenimo detalės domina didelę dalį visuomenės, tačiau vien dėl to tai netampa viešuoju interesu ir visuomenė neįgyja teisės tokią informaciją žinoti. Jeigu ir galima tokių interesų įžvelgti, privataus gyvenimo apsauga tokiu atveju yra svarbesnė. Svarbus ir dar vienas šios bylos aspektas – Teismas nurodė, jog skirtingai nei politikai, Monako princesė nevykdė jokių oficialių funkcijų. Taigi vienintelis nuotraukų publikavimo tikslas buvo detalėmis apie pareiškėjos privatų gyvenimą patenkinti skaitytojų smalsumą. Reizumuojant, Teismas priėjo prie išvados, kad nuotraukų publikavimas nebuvo susijęs su viešu diskursu ir saviraiškos laisvė šiuo atveju turėtų būti „interpretuojama siauriau“⁵⁸.

⁵⁴ Išsireiškimas *par excellence* Britų enciklopedijoje pateikiamas kaip turintis reikšmes „buvimas geriausiu iš rūšies“, „pranašesnis“.

Žr. Encyclopedia Britannica online [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.britannica.com/dictionary?book=Dictionary&va=par%20excellence&query=par%20excellence>

⁵⁵ Von Hannover v. Germany. App. No. 59320/00 (2004), § 19.

⁵⁶ Ten pat. Par. 57.

⁵⁷ Ten pat, § 44.

⁵⁸ Ten pat, § 65–66, 77.

Akivaizdu, jog buvo pripažinta tai, kad įžymybės, skirtingai nuo politikų ir kitų valdžios atstovų, naudojami lygiai tokios pat apimties privataus gyvenimo apsauga kaip ir bet kuris kitas privatus asmuo, kadangi faktai apie įžymybių privatų gyvenimą nesusiję su viešuoju interesu, o tenkina paprasčiausią smalsumą. Antra, buvo duota aiškiai suprasti, kad valstybės turėtų užtikrinti realią oficialių pareigų neatliekančių asmenų privataus gyvenimo apsaugą.

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad sutampančiose nuomonėse teisėjai Cabral Barreto ir Zupančičius išreiškė kiek kitokį požiūrį į aptariamą klausimą. Cabral Barreto, nesutikdamas su daugumos pozicija, pabrėžė, jog princesė yra viešasis asmuo ir visuomenė turi teisę būti informuota apie jos privatų gyvenimą. Anot šio teisėjo, tais atvejais, kai žymus asmuo net ir viešojoje vietoje „pagrįstai mano“ (angl. *legitimate expectation*) esąs saugus nuo žiniasklaidos dėmesio, jo teisė į privatų gyvenimą svarbesnė nei saviraiškos laisvė ar teisė į informaciją. Teisėjas Zupančičius pridūrė, kad savo noru viešoje erdveje besirodantis asmuo negali reikalauti anonimiškumo, o absoliutaus inkognito egzistavimas yra Robinzono privilegija. Tačiau prisijungdamas prie Cabral Barreto nuomonės, šis teisėjas nurodė, kad vertinant balansą tarp privatumo ir saviraiškos laisvės reikėtų atsižvelgti ne į asmens statusą (viešas ar privatus asmuo), o į „pagrįstą privatumo tikėjimąsi“ (angl. *reasonable expectation of privacy*). Tai kiekvienos naujos bylos atveju padėtų geriau įvertinti visus jos niuansus. Anot Zupančičiaus, Europos žmogaus teisių teismas, veikiamas amerikietiškos doktrinos įtakos, „spaudos laisvę padarė fetišu“,⁵⁹ tad laikas švytuoklei grįžti prie šiek tiek kitokio balanso tarp to, kas yra privatu ir kas yra vieša⁶⁰.

⁵⁹Tuo, kad JAV visuomenės informavimo priemonių laisvei teikiamas ypatingas dėmesys galima įsitikinti peržvelgus *COX Broadcasting Corp. v. Cohn* ir *Florida Star v. B. J. F.* bylas, kuriose JAV Aukščiausiasis Teismas susidūrė su valstybės interesu apsaugoti išžaginimo aukų privatumą. Šiose bylose žemesnės instancijos teismai nubaudė visuomeninės informacijos rengėjus už tai, kad jie išviešino išžaginimo aukų vardus. Tačiau Aukščiausiasis Teismas įtvirtino bendrąją taisyklę: jeigu visuomenės informavimo priemonės įgyja visuomenei svarbios informacijos teisėtu būdu, jos negali būti nubaustos už jos publikavimą.

Beje, visuomenės informavimo priemonių laisvės pernelyg didelį sureikšminimą kritikuoja ir patys amerikiečiai. Anot W. Kevino, tariamai neribotos žiniasklaidos teisės įsibrauti į privatumo sferą pavojus yra tas, kad asmenims, ypač tiems, kurių pažiūros yra neįprastos ir skiriasi nuo daugelio, bus sutrukdyta dalyvauti viešuosiuose debatuose, o tai kelia pavojų atviros bei pliuralistinės visuomenės plėtrai. Tokiu atveju pagrįstai kyla abejonė: ar privačių faktų išviešinimas gali duoti visuomenei daugiau naudų negu žalos.

Žr. Žiobienė E. Privatumo teisės doktrinos kaita Jungtinėse Amerikos Valstijose // Jurisprudencija, t. 32 (24), 2002, p. 38, 40.

⁶⁰Žr. Von Hannover v. Germany. App. No. 59320/00 (2004). Concurring opinion of judge Cabral Barreto. Concurring opinion of judge Zupančič.

Sprendimo šioje byloje svarbą pabrėžia ir Hughas Tomlinsonas, kuris straipsnyje „Strasbūro privatumo revoliucija?“ teigia, kad, nors buvo nagrinėjamas tik fotografijų publikavimo klausimas, galima tvirtai teigti, jog toks pat požiūris turėtų būti taikomas ir istorijų (pasakojimų) apie asmens privatų gyvenimą atžvilgiu. Vadinas, teismams neginant individo nuo tokių istorijų viešinimo „pramogos tikslu“ ir nesant viešojo intereso, tai turėtų būti laikoma Konvencijos 8 straipsnio pažeidimu⁶¹.

Žinotina, kad politikai taip pat naudojami teise į privataus gyvenimo apsaugą, nors ši teisė ir gerokai siauresnė, lyginant su privačiais asmenimis. Anot D. Jočienės, nors EŽTT yra konstatavęs, kad vieša politikų ir jų veiklos kritika turėtų turėti platesnes ribas negu privataus asmens kritika (žr. EŽTT bylą *Lingens* prieš Austriją), tačiau jų teisė į privataus gyvenimo apsaugą neginčijama⁶². Šiuo atveju reikėtų atskirti šių asmenų viešo elgesio kritiką, kuri susijusi su reputacijos gynimu, ir privačių faktų viešinimą, kuris taip pat gali būti išreikštas kaip tam tikro asmens elgesio kritika; tai daugiau sietina su teise į privatumą. Darytina išvada, kad pastaruoju atveju taip pat gali būti ginama reputacija, tačiau tik tais atvejais, kai kalbama apie šmeižtą, išskyrus tuos atvejus kai sąžiningai pareiškiamos nuomonės, nes tada pasakytams teiginiams tiesos kriterijus nėra taikomas. Tuo tarpu paviešinus privačius faktus, atitinkančius tiesą, konstatuotinas privatumo pažeidimas, kuris priklausomai nuo situacijos gali būti pateisinamas arba ne.

Viskas ganėtinau paprasčiau, kai pažeidžiama eilinio žmogaus teisė į privatų gyvenimą. Tokiais atvejais kilus konfliktui tarp tarp privatumo ir saviraiškos laisvės prioritetą daugeliu atveju teikiamas individo privatumo apsaugai. Pa-

⁶¹ Hugh Tomlinson QC, Matrix Chambers. Mark Thomson. New Law Journal, 9 July 2004 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: http://www.carter-ruck.com/articles/090704_StrasbourgPrivacyRevolution.html

⁶² D. Jočienė. Europos žmogaus teisių konvencijos 10 straipsnio taikymo praktika. Vilniaus Universitetas. Mokslo darbai TEISĖ. 2001, Nr. 39. P. 46.

Beje, JAV teisėje pripažįstamos dar siauresnės viešųjų asmenų privatumo ribos. Pavyzdžiui, *Sullivan v. New York Times* byloje JAV Aukščiausiasis Teismas įtvirtino kartinį principą, kuriuo ligi šiol remiasi JAV teismai – valstybės pareigūnai negali prisiteisti moralinės žalos atlyginimo dėl savo viešojo elgesio kritikos, išskyrus tuos atvejus, kai teisme įrodoma, kad atsakovas veikė suprasdamas šmeižikiško teiginio melagingą pobūdį, turėdamas nusikalstamų ketinimų ir aiškiai negerbdamas tiesos. Šis principas vadinamas „*New York Times*“ taisykle.

Žr. Žiobienė E. Privatumo teisės doktrinos kaita Jungtinėse Amerikos Valstijose // Jurisprudencija, t. 32 (24), 2002, p. 36.

vyzdžiui, *Z v. Finland* byloje Teismas išvelgė Konvencijos 8 straipsnio pažeidimą ryšium su tuo, kad informacijos apie tai, jog asmuo yra infekuotas ŽIV, atskleidimas, gali dramatiškai paveikti jo privatą ir šeimos gyvenimą, socialinę bei profesinę padėtį ir sąlygoti panieką bei atskirties riziką⁶³.

Pozityvūs įsipareigojimai užtikrinti Konvencijos ginamų teisių ir laisvių apsaugą

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad valstybės turi ne tik nepažeisti Konvencijos garantuojamų teisių, tačiau tam tikrais atvejais jos yra įpareigojamos imtis aktyvių veiksmų, atitinkamo lygio „pagarbai“⁶⁴ užtikrinti. Taigi egzistuoja ne tik negatyvi pareiga nepažeisti atitinkamos teisės ir laisvės, tačiau ir pozityvi pareiga – garantuoti, kad atitinkamos teisės ir laisvės nepažeistų kiti asmenys.

Vertinant valstybių pareigą užtikrinti pagarbą asmens privataus gyvenimo neliečiamybei, paminėtinas sprendimas *X and Y v. Netherlands* byloje. Šiame sprendime Teismas nurodė, kad nors EŽTK 8 str. ginamas objektas iš esmės turėtų būti saugomas nuo valstybės kišimosi, gali egzistuoti ir atitinkami pozityvūs įsipareigojimai valstybėms, siekiant užtikrinti efektyvų privataus ir šeimos gyvenimo gerbimą. Teismas pabrėžė, kad valstybės privalo užtikrinti privataus gyvenimo gerbimą netgi santykiuose tarp individų ir prireikus šiam tikslui turi būti imamas atitinkamų priemonių⁶⁵. Savaiame suprantama, jog pasyvus valstybės vaidmuo to negali užtikrinti realios asmens privataus gyvenimo apsaugos. Tokiu atveju galima kalbėti tik apie fiktyvią apsaugą, nes valstybei nesiimant aktyvių veiksmų žiniasklaidai atsiveria praktiškai neribotos galimybės pažeidinėti individo teisę į privatumą. Taigi valstybė privalo nacionaliniuose įstatymuose nustatyti reikiamo lygio apsaugą bei veiksmingus pažeistos teisės gynimo būdus. Pasak L. Meškauskaitės, teisė į privatą gyvenimą turi būti ginama ne tik viešosios, bet ir privatinės teisės reguliuojamuose santykiuose, taigi ir visuomenės informavimo srityje, kurioje laikraščiai ir žurnalai, radijo ir televizijos stotys dažniausiai yra privatinės teisės subjektai⁶⁶.

Kalbant apie valstybių pozityvius įsipareigojimus teisės į privatumą ir saviraiškos laisvės konflikto atveju paminėtina, jau aptarta *Van Hannover v. Germany*

⁶³ *Z v. Finland*. App. No. 22009/93 (1997), § 96.

⁶⁴ Žr. šios sąvokos išaiškinimą 109 p.

⁶⁵ *X and Y v. Netherlands*. App. No. 8978/80 (1985), § 23.

⁶⁶ Meškauskaitė L. Žiniasklaidos teisė. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004, p. 223.

byla. Išnagrinėjęs šią bylą, Teismas pabrėžė, kad nors Konvencijos 8 straipsnio tikslas pagrįdė yra apsaugoti individą nuo valdžios institucijų įsikišimo, tačiau galimi ir pozityvūs išpareigojimai siekiant užtikrinti pagarbą privačiam bei šeimos gyvenimui. Tokie išpareigojimai gali apimti priemones apsaugoti privačiam gyvenimui net ir individų tarpusavio santykiuose⁶⁷.

Margin of appreciation principo reikšmė

Analizuodamas galimą Konvencijos 8 arba 10 str. pažeidimą, Teismas tiria, ar atitinkamos teisės ar laisvės apribojimas buvo pagrįstas atsižvelgiant į šiame straipsnyje aptartus kriterijus (t. y. būtinumą demokratinėje visuomenėje, įstatyminio pagrindo egzistavimą, ribojimo proporcingumą bei teisėtą tikslą). Be to, Teismas pripažįsta valstybių teisę į tam tikro laipsnio diskrecijos laisvę (angl. *margin of appreciation*) interpretuojant Konvencijos nuostatas.

Pirma syki ši sąvoka buvo paminėta *Handyside v. The United Kingdom* byloje, sprendžiant klausimą dėl Konvencijos 10 str. pažeidimo. Buvo suformuluota bendro pobūdžio taisyklė, patvirtinta sprendimais vėlesnėse bylose. Teismas pabrėžė, kad valstybės institucijos dėl jų tiesioginio ir tęstinio kontakto su savo valstybės esminiais veiksniais yra iš principo geresnėje padėtyje nei tarptautinis teisėjas, kai reikia spręsti dėl tam tikrų nacionalinės teisės reikalavimų turinio ir „būtinybės“ nustatyti tam tikrus „apribojimus“ arba „bausmes“, kad tų reikalavimų būtų laikomasi. Kita vertus pabrėžtina, jog valstybėms nesuteikiama neribota diskrecija ir EŽTT, kuris atsakingas už valstybių konvencinių išpareigojimų vykdymo priežiūrą gali priimti galutinį sprendimą, ar nagrinėjamas „apribojimas“ arba „bausmė“ yra suderinami su saviraiškos laisve, kurią gina Konvencijos 10 straipsnis⁶⁸.

Margin of appreciation ribos priklauso nuo nagrinėjamo dalyko ir bylos aplinkybių. Siekdamas priimti tinkamą sprendimą, Teismas turi nustatyti ar Konvencijos valstybėse egzistuoja bendra praktika tam tikrais klausimais (jeigu taip, diskrecijos ribos bus siauresnės ir nuokrypis nuo bendros praktikos sunkiau pateisinamas). Tarkim, toje pačioje *Handyside* byloje Teismas prie priėjo išvados, kad remiantis skirtingų valstybių teisės aktais neįmanoma pasakyti, kokia yra bendraeuropinė dorovės sąvoka⁶⁹. Kai kuriose srityse valstybės turi

⁶⁷ *Von Hannover v. Germany*. App. No. 59320/00 (2004), § 57.

⁶⁸ Žr. *Handyside v. The United Kingdom*. App. No. 5493/72 (1976), § 48–49.

⁶⁹ *Handyside v. The United Kingdom*. App. No. 5493/72 (1976), § 48.

didesnę veikimo laisvę. Pavyzdžiui, viena iš tokių sričių – vaikų apsauga; daugelyje valstybių egzistuoja skirtingi požiūriai į tai, kiek galima kištis į šeimos gyvenimą su tikslu apsaugoti (prižiūrėti) vaikus. Antra vertus, būtina atsižvelgti į skirtingų šalių papročius, politikos ir praktikos įvairovę⁷⁰.

Vertinant *margin of appreciation* ir saviraiškos laisvės santykį konstatuoti, jog Teismas šioje srityje nėra linkęs valstybėms suteikti didelės laisvės. Pavyzdžiui, *Autotronic AG v. Switzerland* byloje⁷¹ EŽTT pabrėžė, kad „susitariančios šalys turi tam tikrą diskrecijos laisvę numatyti apribojimus nuomonės reiškimo laisvei, tačiau jų aiškinimas privalo atitikti Europos aiškinimą, kurio turinys gali keistis priklausomai nuo konkrečios bylos. Kadangi šiuo atveju kalbama apie teisių ir laisvių, numatytų Konvencijos 10 str. 1 dalyje, apribojimą, aiškinimas turi būti tikslus ir griežtas dėl šių teisių svarbos, kuri ne kartą buvo pažymėta Teismo praktikoje. Šių teisių apribojimas privalo būti įtikinamai pagrįstas“⁷². Teismas šioje byloje taip pat pabrėžė, kad „[...] valstybių teisė aiškinti šias nuostatas turi atitikti demokratinės visuomenės interesą turėti laisvą spaudą [...]“⁷³.

Ribojant teisę į privatumą *margin of appreciation* taikomas panašiai. *Dudgeon v. The United Kingdom* byloje, spręsdamas klausimą dėl EŽTK 8 str. pažeidimo, Teismas pripažino, kad homoseksualumo kriminalizacija negali būti pateisinama dorovės gynimu, nes numatytos pernelyg griežtos priemonės šiam tikslui pasiekti⁷⁴. Taigi Teismas įvertina, ar valstybių pasirinktos priemonės yra proporcingos siektinam tikslui, o pernelyg griežti teisės į privataus gyvenimo gerbimą suvaržymai negali būti pateisinami valstybėms suteikta Konvencijos nuostatų aiškinimo laisve.

V. IŠVADOS

1. EŽTT nepateikė detalaus privataus gyvenimo apibrėžimo, tačiau iš Teismo sprendimų įvairiose bylose galima spręsti, kad teisė į privatumą apima ne

⁷⁰ Kilkelly U. A guide to the implementation of Article 8 of the European Convention on Human Rights. Human rights handbooks, No. 1, p. 7–8 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: http://www.coe.int/T/E/Human_rights/hrhb1.pdf

⁷¹ *Autotronic AG v. Switzerland*. App. No. 12726/87 (1990).

⁷² Žr. Jočienė D. Europos žmogaus teisių konvencijos 10 straipsnio taikymo praktika. Vilniaus universitetas. Mokslo darbai TEISĖ. 2001, Nr. 39, p. 3.

⁷³ Ten pat, p. 3.

⁷⁴ Žr. *Dudgeon v. The United Kingdom*. App. No. 7525/76 (1981), § 60–61.

tik „teisę būti paliktam ramybėje“, bet ir teisę palaikyti santykius su kitais žmonėmis. Jeigu tie santykiai privataus pobūdžio, į juos gali būti kišamasi tik esant Konvencijos 8 straipsnio 2 dalyje numatytiems pagrindams.

2. Siekiant nustatyti tinkamą balansą tarp straipsnyje aptariamų lygiaverčių teisinių vertybių, būtina įvertinti privatumo (arba saviraiškos) ribojimo legitimumą, tikslą, kuriuo yra ribojama teisė, ir pasirinktų priemonių proporcingumą. Be to, atitinkamos teisės suvaržymas turi būti pripažintas būtinu demokratinėje visuomenėje. Būtinumas demokratinėje visuomenėje – vertinamojo pobūdžio kriterijus, kai nagrinėjamas klausimas ar atitinkamos teisės suvaržymas yra būtinas, atsižvelgiant į primygtinį visuomenės poreikį ir proporcingas teisėtam to suvaržymo tikslui.

3. Teisė į privatumą tam tikromis sąlygomis gali būti teisėtu saviraiškos laisvės ribojimo tikslu, tačiau privatumas taip pat gali būti ribojamas atsižvelgiant į saviraiškos laisvę. Vienas iš svarbiausių kriterijų vertinant, kuriai iš šių teisinių vertybių teikti pirmenybę, yra viešasis interesas. Viešasis interesas šio straipsnio kontekste apibūdinamas kaip visuomenės teisė būti informuoti apie asmenų privatą gyvenimą, jeigu tokia informacija turi visuomeninės svarbos.

4. Viešųjų asmenų privataus gyvenimo ribos siauresnės, kadangi jų teisė į privatumą siaurinama atsižvelgiant į teisėtą visuomenės interesą žinoti. Pabrėžtina, kad visuomenės interesas turi būti ne menamas, o realus. Neužimantys oficialių pareigų asmenys naudojami platesnės apimties teise į privataus gyvenimo neliečiamybę nei oficialias pareigas einantys, net jeigu pirmieji yra gerai žinomi visuomenėje. Esant komercinio intereso ir teisės į privatumą konfliktui, pirmenybė turėtų būti teikiama pastarajai.

5. Valstybės, derindamos teisę į privatumą ir saviraiškos laisvę, turi tam tikrą diskreciją (angl. *margin of appreciation*) nustatyti teisių suvaržymus bei apribojimus. Vis dėlto ši diskrecija neturi išeiti už bendros valstybių praktikos ribų, jos pagrindu negali būti nustatomi pernelyg griežti ar neproporcingi teisių suvaržymai, iškreipiantys vienos ar kitos teisės esmę.

6. Reputacijos gynimas pagal Konvencijos 10 straipsnį neturėtų būti tapatinamas su asmens privataus gyvenimo apsauga. Teisė į privatumą sietina su draudimu viešinti privačius asmeninio gyvenimo faktus, o reputacijos apsauga apima gynybą nuo šmeižto bei viešų įžeidinėjimų, kas gali būti visai nesusiję su privačių faktų atskleidimu prieš asmens valią.

LITERATŪRA

Žodynai, enciklopedijos

1. Armalytė O., Pažūsis L. English-Lithuanian Dictionary. Anglų-lietuvių kalbų teisės žodynas. Vilnius, 1998.
2. Encyclopedia Britannica online [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.britannica.com/ebc/article-9375928>
3. Online Etymology Dictionary [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.etymonline.com/index.php?search=privacy&searchmode=none>

Mokslinė literatūra

4. Berger V. Europos žmogaus teisių teismo jurisprudencija. Vilnius: Pradai, 1997.
5. Deringer F. Kathryn. Privacy and the Press: The Convergence of British and French Law in Accordance With the European Convention of Human Rights // Penn St. Int'l L. Rev. 2003–2004.
6. Haenggi S. Right to Privacy is Coming to the United Kingdom: Balancing the Individual's Right to Privacy from the Press and the Media's Right to Freedom of Expression // 21 Hous. J. Int'l L. (1998–1999).
7. Convention on Human Rights. Human rights handbooks, No. 1 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: http://www.coe.int/T/E/Human_rights/hrhb1.pdf
8. Hugh Tomlinson QC, Matrix Chambers. Mark Thomson. New Law Journal, 9 July 2004 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: http://www.carter-ruck.com/articles/090704_StrasbourgPrivacyRevolution.html
9. Jočienė D., Čilinskas K. Žmogaus teisių apsaugos problemos tarptautinėje ir Lietuvos Respublikos teisėje. Vilnius, 2004.
10. Jočienė D. Europos žmogaus teisių konvencijos 10 straipsnio taikymo praktika. Vilniaus Universitetas. Mokslo darbai TEISĖ. 2001, Nr. 39.
11. Jočienė D. Nuomonės reiškimo laisvė ir teisė į privataus gyvenimo apsaugą. Vilniaus Universitetas. Mokslo darbai TEISĖ. 2001, Nr. 38.
12. Kilkelly U. A guide to the implementation of Article 8 of the European.
13. Macovei M. A guide to the implementation of Article 10 of the European Convention on Human Rights. Human rights handbooks, No. 2 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: http://www.coe.int/T/E/Human_rights/hrhb2.pdf
14. Martinonienė E. Kriminalinės žurnalistikos teisinio reglamentavimo principai ir praktika užsienyje. Vilnius, 2002 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.leidykla.vu.lt/inetleid/inf-mok/23/str4.html>

15. Mendel T. The Right of the Public to Know and Freedom of Entertainment: Information Seen From the Consumer's Angle. Paper for the Conference on Freedom of Expression and the Right to Privacy by Toby Mendel, Head of Law Programme. ARTICLE 19, 23 September 1999, Strasbourg.
16. Meškauskaitė L. Žiniasklaidos teisė. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004.
17. Misthal, Marc P. Reigning in the Paparazzi: The Human Rights Act, the European Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms, and the Rights of Privacy and Publicity in England // 10 International Legal Perspectives. Vol. 10, 1998, No. 2.
18. Prosser W.L. Privacy // California Law Review. Vol. 48. August, 1960, No. 3.
19. Warren S. D., Brandeis L. D. The Right to Privacy // Harvard Law Review. Vol. IV. December 15, 1890, No. 5.
20. Žiobienė E. Lietuvos Respublikos Konstitucijoje įtvirtinta privataus gyvenimo apsauga: informacijos skleidimo apie viešuosius ir privačius asmenis skirtumai // Jurisprudencija, t. 30 (22), 2002.
21. Žiobienė E. Privatumo doktrinos kaita Jungtinėse Amerikos Valstijose // Jurisprudencija, t. 32 (24), 2002.

Europos žmogaus teisių teismo praktika

22. Autotronic AG v. Switzerland. App. No. 12726/87 (1990).
23. Dalban v. Romania. App. No. 28114/95 (1999).
24. De Haes and Gijssels v. Belgium. App. No. 19983/92 (1997).
25. Dudgeon v. The United Kingdom. App. No. 7525/76 (1981).
26. Friedl v. Austria. App. No. 15225/89 (1995).
27. Handyside v. The United Kingdom. App. No. 5493/72 (1976).
28. I. v. The United Kingdom. Appl. No. 25680/94 (2002).
29. Khan v. The United Kingdom. App. No. 35394/97(2000).
30. Lingens vs. Austria. App. No. 9815/82 (1986).
31. Malone v. The United Kingdom. App. No. 8691/79 (1984).
32. Niemietz v. Germany. Appl. No. 13710/88 (1992).
33. Oberschlick v. Austria (No. 2). App. No. 20834/92 (1997).
34. Olsson v. Sweden (No.1). App.No. 10465/83 (1988).
35. Tammer v. Estonia. App. No. 41205/98 (2001).
36. Thorgeir Thorgeirson v. Iceland. App. No. 13778/88 (1992).
37. Von Hannover v. Germany. Appl. No. 59320/00 (2004).

38. X and Y v. Netherlands. App. No. 8978/80 (1985).

39. Z v. Finland. App. No. 22009/93 (1997).

IV. Europos Tarybos dokumentai

40. Convention for Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. Rome, 4.XI.1950 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/005.htm>

41. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija // Valstybės žinios, 1995, Nr. 40-987.

42. Resolution 428 (1970) containing a declaration on mass communication media and human rights. Parliamentary Assembly. Council of Europe [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://assembly.coe.int/main.asp?Link=/documents/adoptedtext/ta70/eres428.htm>

43. Parliamentary Assembly. Resolution 1165 (1998). Right to privacy [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://assembly.coe.int/Documents/AdoptedText/TA98/eres1165.htm>

Mindaugas LANKAUSKAS

Law Institute

BALANCING THE RIGHT TO PRIVACY FROM THE FREEDOM OF EXPRESSION ACCORDING TO THE JURISPRUDENCE OF THE EU- ROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS

Summary

The article deals with relationship between right to privacy and freedom of expression according to the jurisprudence of the European Court of Human Rights. Although privacy protection and freedom of expression have been partially analyzed in Lithuanian legal doctrine the comprehensive assessment taking into account the context of European Convention of Human Rights and Fundamental Freedoms is desirable. Article presents complex analysis of balance between right to privacy and freedom of expression. It reviews case law which deals with collisions of those rights and liberties with the purpose to identify the criteria for granting priorities.

Straipsnis redakcijai įteiktas 2007 m. balandžio 18 d.